

СИНКРЕТИЗМ ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ НАСЕЛЕННЯ БУКОВИНИ XII – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XIII СТ.

У статті розглянуто питання пов'язані з проникненням християнства на територію Буковини і залишками язичництва, які існували тут до XV ст., а окремі поганські традиції збереглися до наших днів. Розглянуто археологічні матеріали, які засвідчують, що після прийняття християнства, язичницькі вірування, представляючи собою гаму первісних поглядів, звичаїв і обрядів, які прийшли з глибокої давнини, доволі повільно відступали під тиском нової віри. Це спостерігаємо на прикладах реконструкції окремих язичницьких городищ-святилищ аж до першої половини XII ст., появі на майданчиках святилищ язичницьких храмів. У цих спорудах розташовували ідола і проводили спеціальні культові дії. Доведено, що поява «ідольських храмів» ознаменувала подальшу еволюцію язичницького культу, що було своєрідним пристосуванням до нових часів, коли язичницькі боги, як і християнські, ставали таємничішими і недосяжнішими. І з ними можуть спілкуватися лише обрані жерці, як це робиться у християнських храмах через священиків. Подібні язичницькі храми досліджені як на території розселення східних, так і західних слов'ян. Обґрунтовано, що елементи синкретичного світосприймання продовжували побутувати і в похованнях, що простежується у боротьбі з чаклунами і відьмами, поховальному обряді.

Ключові слова: синкретизм, двовір'я, язичницькі святилища, «храми ідольські», жертвна яма, тризна, упир, відьма, християнство

Актуальність. Важливе місце в історії України, її культурі та суспільному житті традиційно відіграють духовно-релігійні процеси, які з початком державної незалежності активували культурно-духовне відродження. В контексті інтересу до релігійно-духовних поглядів українського народу та історії їх розвитку важливим напрямком сучасної історичної науки є вивчення ступеню побутування в житті місцевого населення дохристиянських традицій і їх впливу на християнський світогляд.

Сучасні дослідження вказують, що після прийняття християнства язичницькі вірування, які включали в себе різноманітні первісні погляди, звичаї та обряди, і згодом стали складовою частиною всіх пізніших світових релігій, доволі повільно здавали свої позиції під тиском нової віри. Ця народна філософія вироблялася віками, увійшла у плоть і кров наших предків, а тому не могла забуватися легко й відразу [10, с. 313].

Свого часу П. Толочко зазначав: «Наступництво релігійних вірувань є природним і закономірним явищем розвитку кожного суспільства, і було б дивним, якби Русь виділялася у цьому плані» [36, с. 261]. У боротьбі з язичництвом Церква змушена була пристосовуватися, вбирати в себе язичницькі народні обряди. Про це потурбувалося саме християнське духовенство для того, щоб зробити нову віру більш сприйнятливою для народу. Але християнство лише частково знищило язичництво, змінивши старий пантеон новими богами і ввівши їх у традиційні обряди і звичаї, а язичницьким богам і духам був наданий статус нечистої сили. Тому за суттю своєю народна духовна культура залишалася язичницькою. Інакше і не могло бути, адже принципу змінюваності у матеріальній культурі протистоїть принцип нашарування у культурі духовній.

Християнство неможливо протиставляти язичництву, оскільки це не тільки дві форми, а й два різних прояви однієї і тієї ж первісної ідеології. І язичництво і християнство в однаковій мірі засновані на вірі у надприродні сили, що «правлять» світом. Сила і живучість християнства полягає у використанні давньоязичницьких уявлень про потойбічний світ, про «друге життя» – після смерті. У поєднанні з давніми язичницькими дуалістичними поглядами на світ, як на арену боротьби духів добра і зла, думка про загробне життя породила вчення про такий же дуалізм,

існування «раю» для добрих і «пекла» для злих. Християнство у своїй практиці широко використовувало первісну магію, наприклад, молебень про дощ, коли священник кропить поля «святою» водою, нічим не відрізняється від дій первісного жерця, який прагнув таким же магичним шляхом умовити небеса окропити поля «живим» дощем. І сьогодні багато християнських обрядів містять у собі елементи язичництва, а то й походять своїм корінням безпосередньо від язичницьких культових обрядів.

Ступінь наукової розробки. Останніми роками на теренах Сірет-Дністровського межиріччя активізувалися дослідження язичницько-християнських старожитностей. Над розв'язанням проблем наукового осмислення духовної культури місцевого населення активно працювала Ю. Мисько, яка у своїх дослідженнях прагнула розкрити питання шляхів проникнення християнства на досліджувану територію й взаємодію його з язичництвом [22, с. 116-126].

Певні проблеми, пов'язані з християнськими та язичницькими віруваннями, розглядав також у своїх працях і автор [5, с. 228-233; 6, с. 379-404].

У 2001 році вийшла й перша узагальнююча праця С. Пивоварова «Християнські старожитності в межиріччі Верхнього Пруту та Середнього Дністра», в якій комплексно проаналізовано процес поширення християнського віровчення у регіоні та зроблено спробу відшукати витоки обрядів, а також висвітлено специфіку співіснування християнського і язичницького світоглядів тощо [24]. Заслугою автора є опрацювання і систематизація значної кількості археологічних артефактів, проте у дослідженні практично не залучені етнографічні матеріали, що дозволило б більш ґрунтовно розкрити проблеми, наприклад, синкретичних релігійних уявлень місцевого населення. Окрім того, у монографії є низка спірних тверджень та висновків, з якими не завжди можна погодитися. Зокрема, час появи деяких елементів християнського світогляду серед місцевого населення, періодизація проникнення нової релігії, хронологія та інтерпретація окремих категорій знахідок тощо.

У цей час виходить також низка публікацій про релігійні уявлення, культову атрибутику давньоруського населення Верхнього Посіреття й Середнього Подністров'я [3, с. 28-39; 20, с. 19-28].

Мета – простежити розвиток двовір'я в духовній культурі давньоруського населення Буковини у період від утворення Київської держави і до вторгнення монголо-татар.

Досягнення мети актуалізує розв'язання таких **завдань**: 1) проаналізувати феномен існування язичницьких городищ-святилищ до першої половини XII ст.; 2) обґрунтувати появу культових споруд у християнський період; 3) простежити елементи синкретизму в поховальному обряді місцевого населення.

Виклад матеріалу. Двовір'я розвивалося кількома шляхами: по-перше, язичницькі світоглядні поняття наповнювалися новим, християнським змістом; по-друге, хронологічний збіг язичницьких і християнських свят; по-третє, переосмислення обрядових дій на користь християнства.

Археологічні матеріали X – першої половини XIII ст. з теренів Сірет-Дністровського межиріччя частково ілюструють твердження, що «и ноне по украинам молятся ему проклятому богу Перуну, и Хорсу, и Мокоши, и Вилам» [11, стб. 762].

На досліджуваній території продовжують у цей час функціонувати кілька язичницьких городищ-святилищ, споруджених у попередні часи. Це Кулішівське, Бабинське, Нагорянське, Зелена Липа тощо [25, с. 60; 26, с. 25; 33, с. 175; 34, с. 164-165]. У XII ст. на окремих святилищах були проведені значні роботи з їх реконструкції. Можливо, це говорить про ускладнення язичницьких культів того періоду. Як вважає Б. Рибаків, це пов'язано з ренесансом язичництва серед давньоруського населення, невдоволеного наступом Церкви на його традиційний побут [27, с. 773-775].

Так, на Кулішівському святилищі з трьох ліній валів та ровів слов'янського періоду два з них (перший і третій) добудовувались у давньоруську добу. У XII ст. перший вал був добудований дерев'яною стіною з горизонтально покладених дерев'яних колод, обмашених глиною. Третій вал має зверху залишки 1,2-метрової в ширину кам'яної вимостки, прокаленої та вкритої вугіллям. На плоскому дні рову, розміщеному між першим і другим

валами, вимощений аналогічний кам'яний майданчик. За межами потрійної лінії валів виявлено культурний шар XII – першої половини XIII ст. та уламки скляних браслетів [33, с. 175]. Розміщення Кулішівського городища на мису, орієнтованому в східному напрямку, незначна площа, системи валів та ровів, які не виконували оборонної функції, кам'яні майданчики для ритуальних вогнищ – все це дозволяє віднести його до святилищ. Неповдалік від городища у лісі знаходиться камінь з двома заглибленнями неправильної форми, які нагадують відбитки ступень людини. Місцеві мешканці називають ці заглибини «божими ногами» і вважають цей камінь священним.

Можливо, у давньоруську добу ще функціонували Бабинське і Нагорянське городища-святилищ, що підтверджується знахідками матеріалів XI – XII ст. на території великого селища, яке розташовувалося біля підніжжя першого святилища, та на укріпленому майданчику другого.

Крім язичницьких святилищ, що продовжували функціонувати на території Буковини після запровадження християнства, науковці виявили культові язичницькі об'єкти, споруджені у давньоруський час. Очевидно, для більш успішного конкурування з християнством язичники створювали нові культові споруди, які, за аналогією із західнослов'янськими, отримали назву «храми ідолівські» [34, с. 168]. Рештки однієї розкопані в урочищі Турецька Криниця біля с. Зелена Липа [25, с. 60; 26, с. 25; 32, с. 37; 34, с. 165-166].

Святилище розташоване на високому мису, оточеному болотами й потічками. На його майданчику виявлено язичницький храм. Це – невелика дерев'яна споруда наземної конструкції зі стінами складеними з подвійного ряду колод. Стіни були обмащені товстим шаром глини. Споруда мала прямокутну форму і орієнтована за сторонами світу. У центрі приміщення, очевидно, стояв дерев'яний ідол, від якого збереглася стовпова яма з рештками згорілого стовпа. Перед нею досліджене поховання чоловіка в округлій ямі, здійснене за християнськими канонами: кістяк, орієнтований головою на захід, лежав у витягнутому положенні зі складеними на грудях руками.

Храм з обох боків оточений круглими ритуальними ямами, в яких розпалювали вогонь. Неповдалік від нього розташовувався видовбаний у скелі колодязь глибиною 14,5 м. Він не досягає водоносного рівня і міг використовуватися у культових цілях.

Як видно, будівництво «храмів ідолівських» ознаменувало подальшу еволюцію язичницького культу з одного боку, а з іншого – християнське за своїм обрядом поховання свідчить про запозичення окремих християнських елементів обряду для язичницьких потреб, що підтверджує синкретизм релігійного світогляду цього періоду. Очевидно, спорудження «ідолівських храмів» пов'язано із впливом і запозиченнями християнства та його культових споруд. Це можна вважати своєрідним пристосуванням до нових часів, коли язичницькі боги, як і християнські, ставали більш таємничими і недосяжними.

Знахідки язичницьких храмів, які функціонували у XI – XIII ст., підтверджують існування на землях Сірет-Дністровського межиріччя, як, зрештою, і на інших територіях Давньоруської держави, часу, коли існувала церковна організація з проповідями, правилами і ритуалами, а десь неповдалік теж самостійно продовжували жити «чистокровні» язичники із своєю системою уявлень і правил. Подібні язичницькі храми досліджені практично на всій території розселення слов'ян [25, с. 60; 26, с. 107; 40, с. 198-204; 42, с. 47-67].

Елементи синкретичного світосприймання продовжували побутувати і в похованнях. Обряди захоронень завжди були стійкими, консервативними і в них краще, ніж в інших пам'ятках, простежуються спадкові риси у розвитку культури. Хоча, за археологічними матеріалами, усі давньоруські поховання здійснені за християнським обрядом, в окремих із них простежуються елементи пережитків язичницьких вірувань. Таке поєднання утворилося внаслідок переплетення християнських ідей та первісних вірувань і культів.

Як пережиток від давніх епох є ритуальна яма, розкопана на території давньоруського могильника в с. Ошихліби. Тут, у центрі кладовища, виявлена коритоподібна яма, дно якої було заповнене фрагментами побитих горщиків, кісток тварин та вугілля [32, с. 97]. Аналогічні культові об'єкти досліджено на могильнику у Василеві. Тут так само дно ям суцільно вкрите череп'ям, кістками тварин та вугіллям [35, с. 9].

Значне поширення культових ям, явно жертвний склад їх заповнення (кістки людини та тварин, окремо черепа та щелепи, залишки глиняного та дерев'яного посуду, зерно, імітація хліба-коровая), застосування вогню, закидання ям камінням та розташування їх на околиці поселення чи на могильнику свідчать про визначену спільність уявлень та про певну закономірність у проведенні обрядів. Магічна роль ям була пов'язана, очевидно, з різними віруваннями – з жертвами землі, культом родючості як землеробського, так і скотарського напрямку, з прагненням захистити себе від злих сил потойбічного світу, задобрити предків.

Значна кількість битої та вдруге перепаленої кераміки, на думку багатьох науковців, може бути пов'язана з обрядом «биття посуду», який відомий і в інших землях Давньої Русі як за археологічними даними, так і за етнографічними матеріалами [28, с. 112]. Обгорілі черепки – ймовірно залишки посудин, у яких приносили вогонь для запалювання ритуального вогнища. Після того, як горщик послужив богу, він не може використовуватися у побуті, а тому його розбивали і кидали у вогонь. Посуд міг служити також і для обряду язичницької поминальної тризни. Опосередковано це підтверджує наявність поруч із битою керамікою у засипці ям кісток тварин. Відомі вони в могильних ямах у Чорнівці, Василеві [4, с.119; 33, с.160]. Знахідки кісток тварин на могильниках можна розглядати як сліди поминальної учти – обряду, який, за етнографічними матеріалами України, існував майже до ХХ ст. [7, с. 138-246].

Обряд розбивання посуду під час похорону зберігався на теренах Буковини до недавнього часу. Так, коли покійника виносили із хати, розбивали глиняний горщик, примовляючи при цьому «хай усе лихо скінчиться» [41, II].

В окремих похованнях простежуються сліди язичницьких вірувань, пов'язані з культом вогню, можливо, як пережиток тілоспалення. Це – попільно-вугільна підсипка, яка зустрічається на дні могильних ям. Вона слугувала «очищенню» місця захоронення від «злих духів». Така підсипка виявлена у похованнях на могильниках у Вікні, Дубівцях, Мусорівці, Іванківцях, Миткові [33, с. 163, 177, 179, 180]. Як правило, вугільна підсипка зустрічається у могилах разом із фрагментами кераміки. Цей обряд – доволі давній і характерний для багатьох народів. У селах Буковини ще не так давно вугіллям посипали могильну яму і саму могилу з метою «очищення» від «злих духів» [32, с. 96]. В Україні, за етнографічними матеріалами, засвідчений обряд, за яким під час похорон несли вузлик з вугіллям і печиною та кидали їх нечистому. У ХІХ ст. Г. Купчанко, описуючи буковинські поховальні обряди, згадує про «мальоване домовини вуглем» [16, с. 5].

Відгуком давніх вірувань є посипання покійника зерном. У могильних ямах разом із перепаленим череп'ям інколи трапляються залишки флори як це було, зокрема, у Василеві та Чорнівці [4, с. 119; 33, с. 152]. Тут, всередині кам'яного саркофагу, під зотлілими решками домовини лежали перепалені зерна гороху вперемішку із обпаленою керамікою. Піджарені зерна льону, проса та пшениці відомі в Києві [14, с. 147, 157, 158]. Зерно вживали як символ безконечності життя, символ безсмертя. Смерть могла ототожнюватися з урожаєм, відповідно небіжчик в аграрних обрядах сприймався як персоніфікація землі і родючості.

Пережитком давніх вірувань може виступати дволикий язичницький ідол, розташований на християнському кладовищі в Ярівці, що відтворював людську постать з обличчями, зверненими у протилежні боки [30, с. 181].

Донедавна в Карпатах везли покійників на кладовище саньми. Цей звичай зафіксований у писемних джерелах ХІІ ст., де подається висловлювання князя Володимира Мономаха «Сидя на санях», тобто на смертному одрі [39, с. 130-132], «изиде противу ему весь городъ Кыевъ и възложивше тело его на сани повезоша и съ песньми Попове и черноризци понесоша» [18, стб. 182, 202]. Вираз «сидячи на санях» зустрічається у багатьох заповітах архіпастирів і, зокрема у Йосипа Сліпого.

Останніми роками у зв'язку з певними перемінами у природі частими сухими літами автором простежено відродження обряду задобрення душі померлого. Під час похоронної процесії за небіжчиком спеціально ллють на землю воду [5, с. 228-233]. Очевидно, це відголоси стародавніх вірувань, поклоніння воді: «о в тебу сътвори на студеньци – дъждя искры от него, забыв, яко бог с неба дъждь дает» [27, с. 135]. Цей культ був значно поширеним серед

слов'янського населення [9, с. 78]. В основі цього поклоніння та жертвопринесень природній воді лежало переконання про поєднання земної і небесної води. Тому на похороні, умилюючи земну воду, люди сподівалися на своєчасне дарування води небесної – дощу [10, с. 41].

З пережитками поганських вірувань пов'язаний обряд влаштування похорону неодружених як весілля, що не відбулося. У Давній Русі був звичай ховати молодих людей у весільному вбранні [38, с. 232]. Так, наприклад, Володимир, збираючись вбити Рогнеду, звелів їй одягнутися «как в день посяга». Етнограф Х. Яцуржинський писав: «Коли помирає незаміжня дівчина, її одягають як до вінця, кладуть на голову стрічки і віночки, прикрашають голову квітами і зеленню. На могилі роздають коровай. Роблять це для того, щоб разом із похороном зробити весілля, якого та не діждалася» [39, с. 131].

Розкопані могильники у Василеві, Ленківцях на Пруті, Санківцях, Кіцмані, Ошихлібах, Чорнівці, Недобоївцях дали переконливий археологічний матеріал для реконструкції такого обряду, коли похорон неодружених проходив як весілля. Тут були виявлені головні жіночі поховальні убори – чільця з металевих пластин, нашитих на тканину [30, с. 121; 31, с. 82]. Це срібні (Василів, Чорнівка), бронзові (Кіцмань), бронзові позолочені (Санківці, Ошихліби, Недобоївці) бляшки квадратної або прямокутної форми з витісненим на них рослинним чи геометричним орнаментом. По кутах до бляшок кріпилися листоподібні привіски. До основи чільця, як правило, підвішувалися бубонці, які дзвеніли за найменшого поруху. Вони символізували бога-Громовержця, який охороняв людей від злих духів і проганяв від них «нечисту силу». Крім металевих чілець, у похованнях Василева та Ленківців на Пруті виявлені чільця у вигляді золототканої шовкової стрічки, нашитої на лубок. До них, як і в попередньому випадку, пришивалися бубонці [30, с. 122-123; 33, с. 177]. Такі головні убори, за етнографічними матеріалами, використовувалися у дівочому весільному вбранні до початку ХХ ст. [15, с. 280]. Незмінність вигляду чільця протягом тривалого часу свідчить про етнічну сталість місцевого населення.

На думку науковців, цей обряд був пов'язаний з віруваннями про нібито існуючий зв'язок між померлими із живими. Похорон у вигляді весілля мав розірвати цей зв'язок і не допустити перетворення небіжчика у «нечистого» [2, с. 40].

У традиційній народній культурі українців непересічним феноменом є переслідування осіб, запідозрених у магії чи чаклунстві. Щоб «утихомирити» покійного, слов'яни виконували певні ритуали. Зокрема, у домовину поруч із небіжчиком могли класти гострі металеві предмети. Так, під час дослідження жіночого поховання в Онуті під правою рукою була знайдена залізна голка [24, с. 29]. Про значення цього обряду ще на початку ХХ ст. була записана легенда на Буковині, згідно з якою голка мала слугувати обороною померлого від інших небіжчиків, які в перший день після похорону приходять до нього [7, с. 341]. Ще у ХІХ ст. гуцули на кладовищі, перше ніж опускати домовину в могилу, відкривали її для того, щоб пересвідчитися чи покійник не проявляє ознак вампіра [12, с. 172].

За народними віруваннями, такі запобіжні заходи не завжди спрацьовували, і тоді небіжчики могли стати упирями. На території Сірет-Дністровського межиріччя відомі приклади боротьби людей з померлими чаклунами нав'ями-упирями надзвичайно небезпечними для людей. Віруючі вважали, що засухи, епідемії та інші нещастя пов'язані власне з такими відьмами: «Паче же женами бесовская вьмивения бывають мьного вьлхвуют жены чародейством и отравою и иньми бесовьскими Козьми» [23, с. 228]. Коли в селі траплялося якесь нещастя, то відкопували поховання чаклунів і «знешкоджували їх» [2, с. 41-42]. За свідченнями Р.Ф. Кайндля та О. Манастирського, у кінці ХІХ ст. в Лужанах, запідозривши, що покійник став упирем, селяни його викопали і тіло кинули в р. Прут [13, с. 111].

Під час розкопок давньоруського поховання, розміщеного на схід від урочища Пуста Чорнівка, простежені сліди часткового спалення покійників [32, с. 96-97]. У могильній ямі виявлені рештки трьох осіб: жінки, чоловіка та дитини. Нижня частина чоловічого кістяка розміщувалась окремо у ногах поховань впоперек могильної ями. Розчленування чоловічого тіла і часткове спалення жіночого, як показали розкопки, були здійснені після захоронення покійників. Через певний час після похорону яму відкрили, розчленували

чоловічий труп, а поверх жіночого поклали дубові поліна і підпалили. Свідченням того, що вогонь горів у ямі, є обпалена земля, вугілля, обгоріла деревина та перепалені жіночі кістки.

Обряд знешкодження чаклунів-упирів засвідчений писемними джерелами. У 1173 р. галичани спалили невінчану дружину князя Галицького Ярослава Настю Чагрівну, оголосивши її відьмою: «Галичани же накладъше огонь сожгоша ю а сына е в заточение послаша» [10, с. 182; 11, стб. 564]. Відомий він і за етнографічними матеріалами ХІХ ст. на території України [29, с. 438]. Так, на Київщині в с. Нагуєвичах досліджено поховання упиря. Йому голову відтягли і поклали внизу між ногами, а тіло прибили до землі кілком [19, с. 102-120]. У Володимирі-Волинському теж виявлене поховання без черепа [17, с. 78-82]. На думку деяких науковців, цих людей вважали упирями, а тому після смерті їм відрізали голови або забивали у груди осиковий кілок, щоб вони не вставали і не шкодили живим.

Подібне трапляється й на теренах Сірет-Дністровського межиріччя [21, с. 38-39]. Тут ще у ХІХ ст. церковні документи фіксували проведення самосуду над виявленими у селі відьмами шляхом випробування їх вогнем і водою. Цей обряд доволі давній. Ще Абу-Хамід ал-Гарнаті відзначав у своїх записах: «Жителі беруть кожну стару жінку, зв'язують їм руки і ноги і кидають у ріку. Кожну з цих жінок, яка починає топиться звільняють і знають, що вона не відьма. Тих же, що залишаються на воді – спалюють» [1, с. 82].

Висновки. Отже, археологічні матеріали, отримані під час досліджень на теренах Буковини, дозволяють дійти висновку, що православно-язичницький комплекс, який склався історично в процесі християнізації Русі, являв собою складний, заплутаний клубок вірувань, звичаїв, забобонів, релігійно-містичних обрядів і ритуалів язичницького періоду, які злилися з елементами православ'я.

(продовження буде)

Література

1. Ал-Гарнати. Путешествие Абу-Хамида Ал-Гарнати в Восточную и Центральную Европу (1131 – 1153 гг.) / Ал-Гарнати. – М.: Наука, 1971. – 105 с.
2. Виноградова Л.Н. Чтобы покойник «не ходил»: комплекс мер в составе погребального обряда / Л.Н. Виноградова // Тезисы докл. конф. «Истоки русской культуры (археология и лингвистика)». Москва, 7-9 декабря 1993 г. – М., 1993. – С.39-42.
3. Возний І.П. Язичницька і християнська символіка Чорнівського городища ХІІ – ХІІІ ст. / І.П. Возний // ПССІАЕ: Збірник наукових статей. – Чернівці: Рута, 1996. – Вип.2. – С.28-39.
4. Возний І.П. Чорнівська феодальна укріплена садиба ХІІ – ХІІІ ст. / І.П. Возний. – Чернівці: Рута, 1998. – 154 с.
5. Возний І.П. Елементи язичницьких вірувань у поховальному обряді давньоруського суспільства ХІІ – ХІІІ ст. (за матеріалами археологічних досліджень на теренах Північної Буковини) / І.П. Возний // Науковий вісник Чернівецького університету. Збірник наукових праць. – Чернівці: Золоті литаври, 2004. – Вип.203-204. Філософія. – С.228-233.
6. Возний І.П. Історико-культурний розвиток населення межиріччя Верхнього Сірету та Середнього Дністра в Х – ХІV ст. Частина 2. Матеріальна, духовна культура та соціально-історичний розвиток / І.П. Возний. – Чернівці: Золоті литаври, 2009. – С.379-404.
7. Гнатюк В. Похоронні звичаї й обряди / В. Гнатюк // Етнографічний збірник. – Львів, 1912. – Т. XXXI-XXXII. – С.131-424.
8. Гнатюк В. Похоронні звичаї та обряди // Етнографічний збірник XXXI – XXXII. – Львів, 1912. – С.138-246.
9. Диакон Лев. История / Лев Диакон. – М.: Наука, 1988. – 239 с.
10. Іларіон митрополит. Дохристиянські вірування українського народу: історико-релігійна монографія / Іларіон митрополит. – К.: АТ «Обереги», 1992. – 424 с.
11. Іпатьевская летопись // ПСРЛ. – М.: Языки славянской культуры, 2001. – Т.2. – 648 с.
12. Кайндль Р.Ф. Гуцули: їх життя, звичаї та народні перекази / Р.Ф. Кайндль. – Чернівці: Молодий Буковинець, 2000. – 208 с.
13. Кайдль Р.Ф. Русини на Буковині / [Пер. з нім. В.Ю. Іванюка]. Р.Ф. Кайдль, О. Манастирський. – Чернівці: Зелена Буковина, 2007. – 192 с..
14. Каргер М.К. Древний Киев / М.К. Каргер. – М.-Л: Изд-во АН СССР, 1958. – Т. 1. – 580 с.
15. Кожоляно Г. Етнографія Буковини / Г.К. Кожоляно – Чернівці: Золоті литаври, 1999. – Т. 1. – 384 с.
16. Купчанко Г. Нькоторыя историко-географическія свѣдѣнія о Буковинѣ / Г. Купченко. – К.: Типография М. Фрица, 1875. – 314 с.
17. Кучинко М.М. Поховальні пам'ятки ІХ – ХІІІ ст. басейнів Західного Бугу і Сану / М.М. Кучинко // Археологія – 1973. – Т.10. – С.78-82.
18. Лаврентьевская летопись // ПСРЛ. – М.: Языки славянской культуры, 1997. – Т.1. – 496 с.

19. Мирон. Сжжение упырей въ с. Нагучевичах / Мирон // Киевская старина. – 1890. – Т. XXIX. – Кн. 2. – С.102-120.
20. Мисько Ю.В. Поховальний обряд в контексті світогляду східних слов'ян за матеріалами могильників VIII – X ст. / Ю.В. Мисько // ПССІАЕ: Збірник наукових статей. – Чернівці: Рута, 1997. – Вип.4. – С.19-28.
21. Мисько Ю. Джерела до вивчення пережитків язичницьких вірувань на Буковині / Ю. Мисько // Буковинський історико-етнографічний вісник. – Чернівці: Місто, 2000. – Вип. 2. – С. 8-39.
22. Мисько Ю. Історія дослідження язичницьких і християнських старожитностей Буковини / Ю. Мисько // ПССІАЕ: Збірник наукових статей. – Чернівці: Золоті литаври, 2001. – Т.2. – С.116-126.
23. Повесть временных лет / [под ред. В.П. Андриановой-Перетц]. – М.-Л.: Изд-во АН СССР, 1950. – Ч.1. – 406 с.
24. Пивоваров С.В. Християнські старожитності в межиріччі Верхнього Пруту та Середнього Дністра. – Чернівці, 2001. – 152 с.
25. Русанова И.П. Культурные места и языческие святилища славян VI-XIII вв. / И.П. Русанова // РА. – 1992. – № 4. – С.50-67.
26. Русанова И.П. Языческие святилища древних славян / И.П. Русанова, Б.А. Тимошук. – М.: АРХЭ, 1993. – 144 с.
27. Рыбаков Б.А. Язычество древней Руси / Б.А. Рыбаков. – М.: Наука, 1988. – 783 с.
28. Седов В.В. Славяне Верхнего Поднепровья и Подвинья / В.В. Седов // МИА. – 1970. – №163. – 200 с.
29. Скрипник А.А. Народные верования / А.А. Скрипник // Украинцы / Отв. ред. Н.С. Полищук. А.П. Пономарев. – М.: Наука, 2000. – С.431-446.
30. Тимошук Б.О. Північна Буковина – земля слов'янська / Б.О. Тимошук. – Ужгород: Карпати, 1969. – 192 с.
31. Тимошук Б.О. Зустріч з легендою (Історико-краєзнавчі нариси) / Б.О. Тимошук. – Ужгород: Карпати, 1974. – 128 с.
32. Тимошук Б.О. Слов'яни Північної Буковини V – IX ст. / Б.О. Тимошук. – К.: Наук. думка, 1976. – 178 с.
33. Тимошук Б.О. Давньоруська Буковина (X – перша половина XIV ст.) / Б.О. Тимошук. – К.: Наук. думка, 1982. – 206 с.
34. Тимошук Б.А. Славянские святилища на Среднем Днестре и в бассейне Прута / Б.А. Тимошук, И.П. Русанова // СА. – 1983. – № 4. – С.161-173.
35. Тимошук Б.О. Василів – місто Галицької Русі / Б.О. Тимошук. – Чернівці: Прут, 1992. – 30 с.
36. Толочко П.П. Древнерусский феодальный город / П.П. Толочко. – К.: Наук. думка, 1989. – 256 с.
37. Цауне А.В. Язычество древней Риги / А.В. Цауне // Славянская археология. Этногенез, расселение и духовная культура славян. Материалы по археологии России. – М.: Наука. Издательская фирма «Восточная литература», 1993. – С. 205-216.
38. Щербий Г.С. Знаковые функции народного костюма / Г.С. Щербий // Украинцы / Отв. ред. Н.С. Полищук. А.П. Пономарев. – М.: Наука, 2000. – С.228-232.
39. Ящуржинській Хр. Остатки языческих обрядовъ, сохранившіеся въ малорусскомъ погребеніи / Х. Ящуржинский // Киевская старина. – 1890. – Т. XXVIII. – № 1. – С.130-132.
40. Herrmann J. Die Ergebnisse der Ausgrabungen in Feldberg, Kr. Neustrelitz. Ein Beitrag zur Rethra-Frage / J. Herrmann // Ausgrabungen und Funde. – 1968. – Band 13. – S.198-204.
41. Kaindl R.F. Prähistorisches aus der Bukowina. Neue Forschungen in Szipenitz / R.F. Kaindl // // Mitteilungen der k. k. Central-Commission für Erforschung und Unterhaltung der Kunst – und historischen Denkmale. – 1904. – №11, II.
42. Kostrzewski J. Kultura prapolska – Wyd. III rozszerzone i uzupełnione / Józef Kostrzewski. – Warszawa: PWN, 1962. – 499 s.
43. Słupecki L. P. Problem słowiańskich świątyc / Leszek Paweł Słupecki // Slavia Antiqua. – 1994. – Т. XXXV. – S.47-67.

Literatura

1. Al-Garnati. Puteshestvie Abu-Hamida Al-Garnati v Vostochnuyu i Tsentralnuyu Evropu (1131 – 1153 gg.) / Al-Garnati. – М.: Nauka, 1971. – 105 s.
2. Vinogradova L.N. Chtoby pokoynik «ne hodil»: kompleks mer v sostave pogrebalnogo obryada / L.N. Vinogradova // Tezisy dokl. konf. «Istoki russkoy kulturyi (arheologiya i lingvistika)». Moskva, 7-9 dekabrya 1993 g. – М., 1993. – S.39-42.
3. Vozniy I.P. Yazichnitska i hristiyanska simvolika Chornivskogo gorodischa XII – XIII st. / I.P. Vozniy // PSSIAE: Zbirnik naukovih statey. – Chernivtsi: Ruta, 1996. – Vip.2. – S.28-39.
4. Vozniy I.P. Chornivska feodalna ukriplena sadiba XII – XIII st. / I.P. Vozniy. – Chernivtsi: Ruta, 1998. – 154 s.
5. Vozniy I.P. Elementi yazichnitskih viruvan u pohovalnomu obryadi davnoruskogo suspilstva XII – XIII st. (za materialami arheologichnih doslidzhen na terenah Pivnichnoyi Bukovini) / I.P. Vozniy // Naukoviy visnik Chernivetskogo universitetu. Zbirnik naukovih prats. – Chernivtsi: Zoloti litavri, 2004. – Vip.203-204. Filosofiya. – S.228-233.
6. Vozniy I.P. Istoriko-kulturniy rozvitok naseleण्या mezhirichchya Verhnogo Siretu ta Serednogo Dnistra v X – XIV st. Chastina 2. Materialna, duhovna kultura ta sotsialno-istorichniy rozvitok / I.P. Vozniy. – Chernivtsi: Zoloti litavri, 2009. – S.379-404.

7. Gnatyuk V. Pohoronni zvichayi y obryadi / V. Gnatyuk // Etnografichniy zbirnik. – Lviv, 1912. – T. XXXI-XXXII. – S.131-424
8. Gnatyuk V. Pohoronni zvichayi ta obryadi // Etnografichniy zbirnik XXXI – XXXII. – Lviv, 1912. – S.138-246.
9. Diakon Lev. Istoriya / Lev Diakon. – M.: Nauka, 1988. – 239 s.
10. Ilarion mitropolit. Dohristiyanski viruvannya ukrayinskogo narodu: Istoriko-religiyna monografiya / Ilarion mitropolit. – K.: AT «Oberegi», 1992. – 424 s.
11. Ipatevskaya letopis // PSRL. – M.: Yazyiki slavyanskoy kulturyi, 2001. – T.2. – 648 s.
12. Kayndl R.F. Gutsuli: yih zhittya, zvichayi ta narodni perekazi / R.F. Kayndl. – Chernivtsi: Molodiy Bukovinets, 2000. – 208 s.
13. Kaydl R.F. Rusini na Bukovini / [Per. z nlim. V.Yu. Ivanyuka]. R.F. Kaydl, O. Manastirskiy. – Chernivtsi: Zelena Bukovina, 2007. – 192 s..
14. Karger M.K. Drevniy Kiev / M.K. Karger. – M.-L.: Izd-vo AN SSSR, 1958. – T. 1. – 580 s.
15. Kozholyanko G. Etnografiya Bukovini / G.K. Kozholyanko – Chernivtsi: Zoloti litavri, 1999. – T. 1. – 384 s.
16. Kupchanko G. Nekotoryiya istoriko-geograficheskiya svedeniya o Bukovine / G. Kupchanko. – K.: Tipografiya M. Fritsa, 1875. – 314 s.
17. Kuchinko M.M. Pohovalni pam'yatki IX – XIII st. baseyniv Zahidnogo Bugu i Sanu / M.M. Kuchinko // Arheologiya – 1973. – T.10. – S.78-82.
18. Lavrentevskaya letopis // PSRL. – M.: Yazyiki slavyanskoy kulturyi, 1997. – T.1. – 496 s.
19. Miron. Szhzhenie upyrey v' s. Naguevichah / Miron // Kievskaya starina. – 1890. – T. XXIX. – Kn. 2. – S.102-120.
20. Misko Yu.V. Pohovalniy obryad v konteksti svitoglyadu shidnih slov'yan za materialami mogilnikov VIII – X st. / Yu.V. Misko // PSSIAE: Zbirnik naukovih statey. – Chernivtsi: Ruta, 1997. – Vip.4. – S.19-28.
21. Misko Yu. Dzherela do vivchennya perezhitkiv yazichnitskih viruvan na Bukovini / Yu. Misko // Bukovinskiy istoriko-etnografichniy visnik. – Chernivtsi: Misto, 2000. – Vip. 2. – S. 8-39.
22. Misko Yu. Istoriya doslidzhennya yazichnitskih i hristiyanskih starozhitnostey Bukovini / Yu. Misko // PSSIAE: Zbirnik naukovih statey. – Chernivtsi: Zoloti litavri, 2001. – T.2. – S.116-126.
23. Povest vremennyih let / [pod red. V.P. Andrianovoy-Peretts]. – M.-L.: Izd-vo AN SSSR, 1950. – Ch.1. – 406 s.
24. Pivovarov S.V. Hristiyanski starozhitnosti v mezhirichchi Verhnogo Prutu ta Serednogo Dnistra. – Chernivtsi, 2001. – 152 s.
25. Rusanova I.P. Kultovyye mesta i yazyicheskie svyatilischa slavyan VI-XIII vv. / I.P. Rusanova // RA. – 1992. – № 4. – S.50-67.
26. Rusanova I.P. Yazyicheskie svyatilischa drevnih slavyan / I.P. Rusanova, B.A. Timoschuk. – M.: ARHE, 1993. – 144 s.
27. Ryibakov B.A. Yazyichestvo drevney Rusi / B.A. Ribakov. – M.: Nauka, 1988. – 783 s.
28. Sedov V.V. Slavyane Verhnego Podneprovya i Podvinya / V.V. Sedov // MIA. – 1970. – №163. – 200 s.
29. Skripnik A.A. Narodnyie verovaniya / A.A. Skripnik // Ukraintsyi / Otv. red. N.S. Polischuk. A.P. Ponomarev. – M.: Nauka, 2000. – S.431-446.
30. Timoschuk B.O. Pivnichna Bukovina – zemlya slov'yanska / B.O. Timoschuk. – Uzhgorod: Karpati, 1969. – 192 s.
31. Timoschuk B.O. Zustrich z legendoyu (istoriko-kraeznavchi narisi) / B.O. Timoschuk. – Uzhgorod: Karpati, 1974. – 128 s.
32. Timoschuk B.O. Slov'yani Pivnichnoyi Bukovini V – IX st. / B.O. Timoschuk. – K.: Nauk. dumka, 1976. – 178 s.
33. Timoschuk B.O. Davnoruska Bukovina (X – persha polovina XIV st.) / B.O. Timoschuk. – K.: Nauk. dumka, 1982. – 206 s.
34. Timoschuk B.A. Slavyanskie svyatilischa na Srednem Dnestre i v bassejne Pruta / B.A. Timoschuk, I.P. Rusanova // SA. – 1983. – № 4. – S.161-173.
35. Timoschuk B.O. Vasiliv – misto Galitskoyi Rusi / B.O. Timoschuk. – Chernivtsi: Prut, 1992. – 30 s.
36. Tolochko P.P. Drevnerusskiy feodalnyiy gorod / P.P. Tolochko. – K.: Nauk. dumka, 1989. – 256 s.
37. Tsaune A.V. Yazyichestvo drevney Rigi / A.V. Tsaune // Slavyanskaya arheologiya. Etnogenez, rasselenie i duhovnaya kultura slavyan. Materialy po arheologii Rossii. – M.: Nauka. Izdatelskaya firma «Vostochnaya literatura», 1993. – S. 205-216.
38. Scherbiy G.S. Znakovyye funktsii narodnogo kostyuma / G.S. Scherbiy // Ukraintsyi / Otv. red. N.S. Polischuk. A.P. Ponomarev. – M.: Nauka, 2000. – S.228-232.
39. Yaschurzhiński Hr. Ostatki yazyicheskikh obryadov, sohranivshiesya v maloruskom pogrebenii / H. Yaschurzhiński // Kievskaya starina. – 1890. – T. XXVIII. – № 1. – S.130-132
40. Herrmann J. Die Ergebnisse der Ausgrabungen in Feldberg, Kr. Neustrelitz. Ein Beitrag zur Rethra-Frage / J. Herrmann // Ausgrabungen und Funde. – 1968. – Band 13. – S.198-204.
41. Kaindl R.F. Prähistorisches aus der Bukowina. Neue Forschungen in Szipenitz / R.F. Kaindl // // Mitteilungen der k. k. Central-Commission für Erforschung und Unterhaltung der Kunst – und historischen Denkmale. – 1904. – №11, II.
42. Kostrzewski J. Kultura prapolska – Wyd. III rozszerzone i uzupełnione / Józef Kostrzewski. – Warszawa: PWN, 1962. – 499 s.
43. Słupecki L. P. Problem słowiańskich świątce / Leszek Paweł Słupecki // Slavia Antiqua. – 1994. – T. XXXV. – S.47-67.

Syncretism of spiritual culture of the population of Bukovina during the 12th - early 13th centuries

The article deals with issues related to the penetration of Christianity into the territory of Bukovina and the remnants of paganism, which existed here up to the 15th century. And some pagan traditions have survived to this day. Archaeological materials from the monuments of the studied territory indicate that after the adoption of Christianity domestic beliefs, representing a whole range of primitive views, customs and ordinances, came from ancient times, slowly retreat under the pressure of a new faith. This was manifested in the reconstruction until early 12th century at some pagan holy sites, the appearance on the sites of the holy pagan temples. In such buildings an idol is located and special religious activities are carried out. The emergence of "idol churches" marked the further evolution of the national cult, which was a kind of adaptation to new times, when domestic gods, like Christians, became more mysterious and inaccessible. Only selected priests could communicate with them, as is done in Christian churches through priests. Similar pagan temples are explored both on the territory of the migration of the eastern and western Slavs. Elements of syncretic worldview continued to behave in burials, manifested in the struggle against sorcerers and witches, and a funeral ceremony.

Keywords: syncretism, double faith, pagan shrines, "temples of idol", sacred pit, triple, resistance, witch.

Надійшла до редакції 16.09.2017 р.

УДК 17.0(100),04/14”

© Олександр Бродецький
(Чернівці)

АНТРОПОЛОГІЧНО-ЦІННІСНІ КОНОТАЦІЇ ЕТИЧНИХ ІДЕЙ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ: АКТУАЛЬНІ ВИМІРИ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

Стаття містить інтерпретацію низки важливих ідей етики Середніх Віків з актуалізацією їхньої значущості в загальнолюдському контексті та з урахуванням конотативності цих ідей щодо певних значущих і для сучасної людини аспектів морального вибору. Зокрема, приділено увагу осмисленню моральних лейтмотивів ідей Августина Блаженного, Іоана Золотоуста, Ави Дорофія, П'єра Абеляра. Методологічною засадою актуалізації дієвості етичних пріоритетів учень названих мислителів служить принцип гуманістичної синергії релігійно-етичних ідей. Дослідження реалізовано на дисциплінарному перетині етики, історії богословської думки, історії філософії. Оскільки у статті здійснено розгляд суто християнських взірців середньовічної етики, то увага до інтерпретації середньовічної етичної спадщини інших релігійних конфесій (зокрема, юдаїзму, ісламу тощо) визначена як перспектива можливих подальших досліджень на засадах принципу гуманістичної синергії релігійно-етичних ідей.

Ключові слова: Бог, добро і зло, людина, віра, благодать, цінності, мораль, етика, Середні Віки.

Постановка проблеми та актуальність дослідження. Світоглядні ідеї та цінності, обґрунтовані в попередні періоди історії, є не лише «архівним матеріалом», що консервує досвід минулого. Набуваючи специфічного витлумачення, вони можуть імплантуватися і в сучасні системи думки та життєвої й культурної практики. Нерідко можливості світоглядних ідей минулого стають важелями глибшого осмислення й розв'язання тих чи інших важливих для сучасності теоретичних або життєвих проблем. Проте, звертаючись до ціннісних надбань